

Sverigedemokraterna, Bondeförbundet och Vänsterpartiet – samma verktyg, olika slutsatser

Frågan om ett parti kan tvätta bort sitt förflutna ställs sällan neutralt. Den dyker upp när någon vill stänga en dörr, eller när någon vill hålla den öppen. I svensk debatt har den främst gällt tre fall: Sverigedemokraternas (SD) rötter i den nationella rörelsen på 1980-talet, Bondeförbundets rasbiologiska programtext 1933–1946 och Vänsterpartiets (V) band till de kommunistiska öststaterna fram till Berlinmurens fall.

Tesen här är inte att de tre arven är lika tunga, lika aktuella eller lika förpliktande. Det vore att byta ut en slagsida mot en annan. Tesen är smalare och strängare: historiska arv bör bedömas med samma analytiska verktyg, även när slutsatsen blir olika. Verktygen är enkla att räkna upp. Vad är belagt i primärkälla? Vilken typ av belastning rör det sig om – programtext, personell kontinuitet, organisatoriska band, levande doktrin? När bröts den, om den bröts? Vem har krävt uppgörelsen, vem har skrivit den, och vad kan den faktiskt visa? Först därefter kommer den normativa frågan: vad detta bör betyda i dag.

Alla tre partier har mött krav på självvrannsakan. Alla tre har svarat, sent och under yttre tryck. I alla tre fallen handlar den offentliga oenigheten mindre om vad som hände än om vilken måttstock som ska gälla. SD:s vitbok från 2025 ger det avsnittet mer färskt källmaterial, men de tre fallen behandlas som likvärdiga analysobjekt. Förkortningar och fackbegrepp förklaras första gången de används. Källhänvisningarna står i fotnoterna.

Vad som kan beläggas och vad som är tolkning

Några begrepp återkommer. Statsvetaren Elisabeth Ivarsflaten har visat varför de flesta invandringskritiska partier i Västeuropa misslyckades under decennierna kring millennieskiftet: de saknade ett *reputational shield*, ett skyddande anseende från andra politiska strider som kunde avvisa anklagelsen om rasism. Partier som redan var kända som agrarpartier, skatteproteströrelser eller kristna partier kunde tala om invandring utan att omedelbart stämplas. Ett parti fött ur en extremistmiljö kunde det inte. SD är typexemplet.¹

Därtill kommer stigmatiseringens tröghet. Experimentell forskning har visat att ett partis rykte kan färga av sig även på sakförslag som i sig inte är kontroversiella. Ett sådant stigma kan dessutom överleva även när den så kallade *cordon sanitaire* – den avsiktliga avspärrningen mot samarbete med ett pariparti – luckras upp.²

Väljare tillämpar olika måttstockar på samma slags handling beroende på om den gynnar den egna sidan. Statsvetare och psykologer kallar det *motivated reasoning*, på svenska ofta partsdriven motiverad kognition: slutsatsen kommer före prövningen, särskilt när den egna gruppens moraliska anseende står på spel.³

Minnesforskningen har beskrivit samma skevhet i större skala. Nazismens brott har förblivit en het, ständigt återaktiverad minnesyta i Västeuropa. Kommunismens brott har, med historikern Charles S. Maiers formulering, oftare behandlats som ett kallare minne – inte för att offren var färre, utan för att de bärs av andra minnesgemenskaper. Distinktionen *hot memory* / *cold memory* är alltså inte en rangordning av lidande utan en beskrivning av hur kollektivt minne svalnar olika snabbt.⁴

Tony Judt har i *Postwar* visat hur efterkrigstidens Europa byggdes på selektiv glömska. Vilka delar av det förflutna som hålls aktuella är alltså inte bara en fråga om historisk sanning. Det är också en fråga om vilka hot som uppfattas som levande.⁵

Källorna är ojämna. Granskad statsvetenskap och historia bör väga tyngre än ledarsidor. Partiernas egna vitböcker – alltså utredningar som ett parti självt beställer om sitt förflutna – är källor, inte domar. Det gäller SD:s uppdrag till Tony Gustafsson likaväl som Vänsterpartiets *Lik i garderoben?* och Centerpartiets sena uppgörelse via Anders Björnsson.

SD: från BSS till stödparti

Sverigedemokraterna bildades den 6 februari 1988 som efterföljare till Sverigepartiet, som i sin tur vuxit fram ur en sammanslagning av Framstegspartiet och kampanjorganisationen Bevara Sverige Svenskt (BSS). BSS var en rasideologisk och nationalrevolutionär kampanj från 1979, inriktad på att stoppa invandring och ”bevara Sverige svenskt”. Att SD organisatoriskt och personellt växte ur den miljön är inte en debattörs slutsats. Det är den bild sociologen Jens Rydgren länge tecknat, och den bild partiets egen vitbok slår fast.⁶

Idéhistorikern Tony Gustafsson fick uppdraget 2021. En första del kom 2022. Den andra, på omkring 800–900 sidor och täckande åren 1988–2010, presenterades i Almedalen i juni 2025. Av de trettio personer som ingick i grundargenerationen kunde Gustafsson kartlägga tjugotvå. Arton hade direkt eller indirekt bakgrund i BSS. Tio eller elva, beroende på hur man räknar, hade rört sig i nyfascistiska eller nationalsocialistiska miljöer. Gustafsson sammanfattade det utan omsvep: partiet bör betraktas som en ombildning av BSS till politiskt parti.⁷

Källäget är sämre än det låter. Enligt uppgifter som återgetts i anslutning till vitboksarbetet ska endast ett tjugotal av uppskattningsvis 354 dokument från åren 1988–1998 ha återstått i arkivet. Om gallringen skett för att avlägsna komprometterande material är omstritt; att arkivet är ofullständigt är det inte. Det begränsar vad en vitbok kan visa, oavsett författarens ambition.⁸

Det Gustafsson ändå kan belägga är en rörelse inåt, inte utåt, under de första åren. Partiet radikaliserades fram mot mitten av 1990-talet. Manifestationer, rekrytering bland skinheads och en etnonationalistisk kärna – idén att nationen i grunden är en etnisk gemenskap, inte bara en medborgerlig – hör till den bilden. Först därefter inleddes den mer imagedrivna normalisering som Jimmie Åkesson kom att personifiera efter partiledarskiftet 2005. Åkesson gick själv med 1995, alltså under den period Gustafsson beskriver som ideologiskt som tyngst.⁹

Vitboken själv är ett tvetydigt dokument. Christer Mattsson vid Segerstedtinstitutet har kallat den en genuin akademisk uppgift som tar upp mer än många väntat. Samtidigt är den skriven på partiets uppdrag av en författare vars tidigare SD-medlemskap gjort oberoendet omstritt. Den slår fast det mörka. Den avgör inte om renoveringen är kosmetisk eller genomgripande.¹⁰

Nolltoleransen 2012 – Åkessons linje att rasism och andra extrema uttryck skulle leda till uteslutning – var inte en fiktion. Hundratals medlemmar har uteslutits. Statsvetaren Anders Sannerstedt i Lund har kallat rensningen nödvändig: ett rasistiskt vitmaktparti skulle aldrig ha kunnat bli så stort.¹¹

Anders Widfeldt i Aberdeen har i *The Sweden Democrats in Transition* beskrivit hur SD gått från att i praktiken vara utestängt från samarbete till att bli stödparti. Med paria-status menas i den statsvetenskapliga litteraturen inte att ett parti saknar väljare, utan att övriga partier vägrar behandla det som legitim förhandlingspartner. Vid riksdagsinträdet 2010 var den avspärrningen i det närmaste total. Därefter luckrades den upp stegvis, särskilt efter 2018 och i och med samarbetet efter valet 2022. Widfeldt betonar samtidigt att partiet sedan 2005 modererat sin ideologiska profil och konsekvent försvarat den offentligt finansierade välfärdsstaten. Det är en annan slags höger än den tidiga rörelsens.¹²

Mot den linjen står kontinuitetstesen. Gabriella Elgenius och Jens Rydgren har i flera arbeten hävdats att det etnonationalistiska kärnbudskapet förblivit anmärkningsvärt intakt från 1989 till 2020-talet, även när orden bytts ut. ”Blod och gener” blev ”kulturkollisioner” och ”invandringens kostnader”. Diagnosen – nationen som hotad av främmande inslag – består, menar de, även när prognosen formuleras mjukare. Rydgren har också påpekat det som skiljer SD från danska

och norska systerpartier: ursprungsmiljön. Där de andra kunde luta sig mot ett äldre protestparti fick SD bära ett arv som saknade skyddande rykte.^{[13](#)}

Här kommer Ivarsflatens begrepp till sin rätt. SD har inget *reputational shield*. Det förklarar varför varje avvikelse hos en kommunpolitiker eller en ungdomsförbundare väger tyngre än motsvarande avvikelse i ett parti med annan historia. Det förklarar inte automatiskt hur mycket av det tidiga arvet som lever kvar i dagens partiorganisation. Det är två olika frågor, och de blandas ständigt samman.

Åkessons inlägg från juni 2021 – att partiet varken ska lämna eller överge sina rötter – lästes av motståndare som ett avslöjande. Partiet svarade att det syftade på 1989 års program, inte på grundarnas personer. Båda läsningarna är politiskt användbara. Ingen av dem avgör den empiriska frågan.^{[14](#)}

Bondeförbundet: programtext och tidstypisk vetenskap

Bondeförbundet var landsbygdens parti, föregångare till dagens Centerparti (namnbyte 1957–1958). Grundprogrammet från 1933, punkt IV, är inte en skröna:

”Som en nationell uppgift framstår den svenska folkstammens bevarande mot inblandning av mindervärdiga utländska raselement samt motverkandet av invandring till Sverige av icke önskvärda främlingar.”^{[15](#)}

Formuleringen stod kvar till 1946. I samma programpunkt hette det också att folkmaterialets bevarande och stärkande var en livsfråga för den nationella utvecklingen. Det är den hårda kärnan. Resten är strid om innebörd.

Rasbiologi var tidens beteckning på läran att mänskliga egenskaper och samhällsproblem i hög grad kunde förklaras med ärftliga rasskillnader. Rashygien, eller eugenik, var den praktiska sidan: sterilisering, äktenskapsrestriktioner och invandringskontroll i syfte att ”förbättra folkmaterialet”. I Sverige fick detta ett eget statligt institut i Uppsala 1922.

Huvudförfattare till 1933 års program brukar Ferdinand Nilsson räknas, senare partisekreterare. Mycket av det rasbiologiska tankegodset hämtades från Nils Wohlin, nationalekonomen och politikern som rörde sig mellan Högern och Bondeförbundet. Året efter programmet gav Nilsson ut broschyren *Vår nationella grundåskådning*. Där förnekade han att partiet stod för ”raschauvinism” eller ”rashat”, men försvarade en aktiv svensk befolkningspolitik och en restriktiv invandringslinje. Ungdomsförbundet SLU gick längre än moderpartiet. Där

förekom bland annat en personkampanj mot Gunnar Heckscher på grund av hans judiska börd.[16](#)

Mattias Tydén och Ingvar Svanberg slår i *Sverige och Förintelsen* fast att Bondeförbundet, bortsett från de rena nazistpartierna, var det riksdagsparti som sedan 1920-talet starkast tagit till sig de rasbiologiska föreställningarna. Rashygieniska tankar fanns i nästan alla läger. Skillnaden, skriver Tydén, är att det bara i Bondeförbundet blev ideologi inskriven i val- och partiprogram. Det gör inte partiet i sin helhet antisemitiskt. Enskilda företrädare var det. Propagandisten Elof Eriksson hade kontakter i Nazityskland. Riksdagsmannen Otto Wallén förklarade sig 1939 i kammaren stolt antisemit.[17](#) [18](#)

Anders Björnssons *Skuggor av ett förflutet* (2009, ny upplaga 2022) är den mest utförliga motbilden. Rasbiologin var en modevetenskap i Europa och USA. Statens institut för rasbiologi tillkom efter en motion med uppslutning över blockgränsen, bland andra högerledaren Arvid Lindman och socialdemokraten Hjalmar Branting. Formuleringen i programmet, menar Björnsson, satte inga tydliga avtryck i valprogram eller praktisk politik.[19](#) [20](#)

Svensk bonderörelse fick inte de aggressiva överslag som syntes i flera andra europeiska länder. Via krisuppgörelsen 1933 med socialdemokratin – i dagligt tal kohandeln – bidrog partiet i stället till att hålla demokratin under armarna. Landsbygden stod emot nazismen bättre än vissa akademiska kretsar, enligt den läsningen.[21](#)

Boken är en idéhistorisk essä, inte en arkivgranskning av partiets hela praktik. Den har ett uttalat syfte att nyansera. Det ändrar inte att Björnsson pekar på något som ofta glöms i jämförelserna med SD: 1930-talets rastänkande var inte en sektuppfattning. Det var en del av tidens vetenskapliga och politiska sunt förnuft, med stöd från vänster till höger, och med steriliseringslagstiftning som konkret utflöde.

Kraven på Centerpartiet att göra upp med 1930-talet kom i vågor, och de kom nästan alltid utifrån. På 1980-talet drev Per T Ohlsson saken i *Sydsvenska Dagbladet*. En utlösande faktor var Sjöbo 1988, där den lokala centerorganisationen samlade motståndet mot ett flyktingboende. 1995 avslöjade *Arbetaren* att författaren och tidigare centerriksdagsmannen Per Olof Sundman under kriget varit medlem i nazistiska rörelser. Inför valet 2006 återkom kritiken, bland annat från Peter Wolodarski i *Dagens Nyheter*, som menade att Maud Olofssons liberala omläggning grumlades av oviljan att redogöra för det förflutna.[22](#)

Partiledningen utlovade redan på 1980-talet en oberoende historisk granskning. Den kom 2009, i samband med att partiet närmade sig sitt hundraårsjubileum, i

form av Björnssons drygt tvåhundra sidor långa essä. Boken finansierades av Centerpartiet. Björnssons bakgrund i vänstern gjorde det svårt att avfärda honom som partsinlaga, men uppdragets art är densamma som i de två andra fallen: ett parti under tryck låter skriva sin historia för att få ett avslut. Mottagandet blev därefter. För dem som velat fälla en hård dom över Bondeförbundet var boken en besvikelse. För dem som velat rentvå partiet blev den ett slags officiellt bokslut. Ingen av läsningarna upphäver det faktum att utredningen själv är ett drag i minnespolitiken.

Parallellen till SD:s vitboksprocess är alltså inte bara att båda partierna har ett belastande förflutet. Den ligger i själva formen: yttre krav, sen reaktion, beställd text, ifrågasatt oberoende, därefter en strid om huruvida saken nu är avklarad. Skillnaden i tidsavstånd är lika uppenbar. En programrad som ströks 1946 och ett parti som grundades av personer aktiva i nazistiska miljöer på 1980-talet är inte samma slags belastning. Den som likställer dem gör ett retoriskt grepp, inte en historisk analys. Den som vägrar se någon släktskap alls – att båda fallen handlar om hur ett parti hanterar ett komprometterande arv, och hur det gör det först när kostnaden för att inte göra det blir för hög – gör ett annat.

Ett vanligt argument från SD-håll är att om Bondeförbundet kunde ”renas” på elva år, mellan programändringen 1946 och namnbytet 1957, bör samma måttstock gälla andra. Motargumentet är att reningen då skedde i en tid då rasbiologin redan hade kollapsat som legitim vetenskap, efter ett världskrig, och att dagens centerpartister inte bär vidare den idén. Båda sidor har en poäng. Ingen av dem avgör hur SD ska bedömas i dag.

Vänsterpartiet: banden, rapporten och det halvfärdiga bokslutet

Vänsterpartiets föregångare hette Sveriges kommunistiska parti (SKP) och därefter Vänsterpartiet kommunisterna (VPK). Namnet Vänsterpartiet antogs 1990. Utbrytarpartiet Arbetarpartiet kommunisterna (APK) bildades 1977 av dem som ville hålla fast vid den äldre linjen.

Förbindelserna med Sovjetunionen och öststaterna är dokumenterade. Partiet tog emot ekonomiskt stöd från Sovjet fram till att C-H Hermansson avvecklade det 1964. APK fortsatte ta emot stöd efter 1977. Kontakterna med broderpartierna – de statsbärande kommunistpartierna i Östeuropa – behölls fram till 1989. VPK fanns på plats vid DDR:s, Östtysklands, fyrtioårsjubileum samma år. Relationerna till Nicolae Ceaușescus Rumänien var särskilt nära. [23](#) [24](#)

Rapporten *Lik i garderoben?* beslutades av kongressen 1990, presenterades i december 1992 och kom i utökad upplaga 1996. Den beskriver förbindelserna som

präglade av pragmatism och opportunism snarare än principiell uppgörelse. Författarna var Lars-Arne Norborg, Kent Lindkvist, Sven-Eric Liedman och Ulf Nymark. Rapporten är det närmaste V har kommit en vitbok i SD:s mening: en beställd genomlysning under yttre tryck, skriven av personer med band till partiet, offentliggjord för att visa att saken nu var redovisad.

Petter Bergners avhandling *Med historien som motståndare* (Umeå, 2013) är den mest heltäckande studien av hur partiet hanterat arvet mellan 1956 och 2006. Han delar in processen i tre skiften. Från 1956, efter den tjugonde sovjetiska partikongressen och avstaliniseringen, stod självständigheten mot Moskva i centrum. Efter utbrytningen 1977 blev kontakterna med de statsbärande östpartierna den ömma punkten. Från mitten av 1980-talet handlade det om att bredda partiet bortom den kommunistiska traditionen. Bergner identifierar flera bromsar: viljan att hålla ihop partiet, behovet av att bevara en systemkritisk särart, oviljan att falla undan för yttre tryck, och rätten att själv definiera ideologin. Kraven på uppgörelse drevs, ironiskt nog, också av röstmaximering. Hans samlade bild är att partiet stannade halvvägs och först med sovjetkommunismens fall sprang linan ut organisatoriskt. I en svensk kontext, skriver han, har kommunisterna upplevt sig som offer, inte förövare. Därav frågan som ekar internt: varför ska just vi klä oss i säck och aska?²⁵

Uppgörelsen var inte en rak linje framåt. På kongressen 1993 fanns en skarp självkritik i programmet om Komintern-tiden och vägen bort från den. När programmet reviderades kring 1998–2000 skars den texten ned kraftigt. Partiet sades ha lärdomar att dra, men utan att precisera vari misstagen hade bestått. Motioner krävde att kritiken skulle stå kvar. Majoriteten menade att den inte längre behövdes, eftersom partiet aldrig varit beroende av Sovjet. Det är ett typexempel på det Bergner kallar halvfärdigt bokslut: den organisatoriska distansen markeras, den idémässiga lämnas öppen.²⁶

Ett annat typexempel är Kirunasvenskarna – de svenska kommunister, många från Norrbotten, som på 1930-talet sökte sig till Sovjetunionen och av vilka flera avrättades eller försvann. Journalisten Kaa Eneberg grävde fram historien i *Dagens Nyheter* 1999 och i två böcker. Vänsterpartiet reagerade först med förvåning och ifrågasättande, tog därefter kontakt med forskare vid Södertörns högskola och bad så småningom om ursäkt – samtidigt som man ogärna ville medge att det fanns något att be om ursäkt för. 2005, efter två program i *Uppdrag granskning*, tillsatte partiet en ny vitbokskommission. Den bestod i huvudsak av vänsterpartister och styrdes, enligt Bergner, mot slutsatsen att partiet inte längre hade någon historisk belastning att frigöra sig från. Mönstret är detsamma som hos de två andra partierna: trycket kommer utifrån, svaret formas inifrån, och utredningen ska både blotta och avsluta.²⁷

Kritiken mot den uppgörelsen har två lager. Det ena gäller organisation och pengar, och där finns ett bokslut, om än sent. Det andra gäller idén. Catarina Kärkkäinen har formulerat det skarpt: uppgörelsen handlade aldrig om själva tankegodset bakom den totalitära ideologin. Sven-Eric Liedman, en av författarna till 1992 års rapport, riktade inför valet 2018 kritik mot att partiet inte markerade tydligare mot kommunistiska symboler. Magnus Utvik har hävdade att partiet aldrig bett om ursäkt för att ha hyllat diktaturer medan dissidenter svek.^{[28](#)}

Försvaret ser annorlunda ut. Statsvetaren Bo Rothstein avvisade 2018 det han kallade kåsuparteorin – idén att två sidors synder tar ut varandra – med två argument: ett fel legitimerar inte ett annat, och kommunismen utgör i nuläget knappast ett reellt hot mot den frihetliga demokratin i vår del av världen, medan det motsatta gäller de krafter SD representerar. Jonas Sjöstedt har sagt att angreppen riktas mot en politisk motståndare som inte längre finns.^{[29](#)}

Här syns asymmetrin som öppen tes, inte som slump. Vilka hot som uppfattas som aktuella påverkar vilka minnen som hålls vid liv. Det är en förklaring, inte en ursäkt.

Varför granskningen inte är symmetrisk

Antifascismen är en bärande del av efterkrigstidens svenska politiska kultur. Antikommunismen har också funnits, tidvis skarp, men den har inte samma moraliska monopol. Det är inte konstigt. Förintelsen och det nazistiska rascivilisationsprojektet har en särställning i europeiskt minne som Gulag, Holodomor och de röda khmererna inte fått i Västeuropa, trots offrens antal. Maiers distinktion mellan hett och kallt minne är obehaglig just för att den inte är en värdering av lidandet utan en beskrivning av hur minnet fungerar. Debatten om *Kommunismens svarta bok* och EU:s minnespolitik visar att likställandet av de två systemen förblir ideologiskt laddat även inom akademien.^{[30](#)}

Därutöver kommer den partiska kognitionen. Människor tillämpar strängare krav på motståndaren än på den egna sidan. Det syns när SD:s 1980-tal behandlas som evigt närvarande medan Bondeförbundets 1930-tal avfärdas som tidstypiskt, och det syns lika tydligt när V:s öststatskontakter förklaras som avslutad historia medan varje SD-avvikelse läses som bevis på oförändrad essens. Argumentet om dubbla måttstockar är alltså inte en neutral iakttagelse. Det används aktivt i debatten. Det pekar likväl mot något som forskningen belägger: att människor tillämpar olika krav beroende på vems förflutna som prövas. Det är ett skäl att hålla fast vid samma verktyg – inte ett skäl att på förhand slå fast att slutsatsen måste bli densamma.

Reputational shield förklarar en stor del av skillnaden i intensitet. Centerpartiet ärvt ett agrart folkhemsparti med kohandelns gloria. Vänsterpartiet ärvt en rörelse som efter 1989 kunde peka på murens fall som epokgräns och på välfärds- och feministiska frågor som ny identitet. SD ärvt BSS. Det går att modernisera ett sådant parti. Det går inte att ge det ett annat ursprung.

Mediernas nyhetsvärdering kan förstärka mönstret utan att därmed vara partipolitiskt styrd i vardagsrapporteringen. Nordicom, det nordiska forskningscentrumet för medie- och kommunikationsfrågor, har i studier av svensk public service inte funnit belägg för systematisk vänster- eller högervändning i nyhetsurvalet. Det säger ingenting säkert om vilka historiska belastningar som får mest utrymme över tid. Den frågan är sämre belagd och bör därför hållas öppen. Det som däremot är visat experimentellt är att ett partis rykte kan färga bedömningen av sakförslag, och att ett sådant stigma kan kvarstå även när andra partier börjar samarbeta.³¹

Ingen av dessa förklaringar ursäktar något. De gör det begripligt varför samma slags historiskt material behandlas olika – och varför den skillnaden inte i sig avgör hur arven bör värderas.

När har ett parti lämnat sitt förflutna?

Litteraturen erbjuder ingen tröskel, bara indikatorer. Organisatorisk brytning. Personell förnyelse. Programmatisk revidering. Idémässig uppgörelse. Tidsavstånd. Extern legitimering av andra partier. Väljarnas värderingar i medlemskåren, inte bara i ledningens tal.

Tillämpade på de tre fallen ger de olika utslag.

Bondeförbundet strök programraden 1946, bytte namn på 1950-talet och har i dag inget ideologiskt spår av rasbiologin i sin politik. Tidsavståndet är åttio år. Det som återstår är en historisk skamfläck, inte en levande doktrin. Det gör inte 1933 års text oskyldig. Det gör den till historia.

Vänsterpartiet bröt de organisatoriska banden efter 1989, bytte namn och profil, men har enligt Bergner och flera kritiker aldrig gjort en full idémässig uppgörelse med den totalitära traditionen. Samtidigt är kommunismen som statsprojekt död i Europa. Det som återstår är symboler, nostalgi hos en minoritet och ett ständigt politiskt tillhygge.

SD har bytt retorik, uteslutit medlemmar, skrivit vitbok och släppts in som stödparti. Kärnfrågan – nation, kultur, invandring – är densamma, omformulerad. Grundargenerationens miljö är belagd. Huruvida dagens ledning och medlemskår bär vidare en rasideologisk övertygelse eller en högerpopulistisk migrationskritik

är den punkt där Sannerstedt och Widfeldt skiljer sig från Elgenius och Rydgren. Vitboken ger ammunition åt båda lägren. Den som vill se kontinuitet hittar BSS och 1990-talets radikalism. Den som vill se brott hittar nolltolerans, programskiften och trettio års generationsväxling.

Det är här textens tes ska stå, och inte någon annanstans. Poängen är inte att de tre partierna är lika goda eller lika belastade. Poängen är att arven ska prövas med samma frågor, även när svaren skiljer sig åt.

En programrad från 1933, struken 1946, i ett parti som därefter bytte namn och politisk identitet, är inte samma sak som en grundargeneration 1988 med belagd kontinuitet från BSS. Organisatoriska band till öststatspartier fram till 1989 är inte samma sak som en påstådd rasideologi i ett nutida partiprogram. Den som likställer dem byter verktyg mitt i analysen. Den som vägrar jämföra dem alls gör detsamma, bara från andra hållet.

Samma sak gäller partiernas egna utredningar. En vitbok beställd av det granskade partiet är inte en domstol. Den är ett källmaterial som tillkommit under politiskt tryck. Tidpunkt, uppdragsgivare, arkivtillgång och författarens eventuella partiband måste redovisas – annars blir källkritiken selektiv. Det gör inte innehållet ogiltigt. Gustafssons genomgång får bedömas mot sina fotnoter, Bergners avhandling mot sitt källarbete, Björnssons essä mot sin genre. Däremot kan ingen av dem, av det skälet att den existerar, slå fast att uppgörelsen är avslutad. Centerpartiet lovade granskning på 1980-talet och publicerade Björnsson 2009. Vänsterpartiet lät skriva *Lik i garderoben?* efter kongressbeslut 1990 och tillsatte en ny intern kommission 2005. SD aviserade en vitbok före valet 2018 och släppte andra delen 2025. I alla tre fallen kom texten när det blev politiskt kostsamt att sakna en. Det är ett mönster värt att notera. Det är inte bevis för att de tre arven väger lika.

BSS-kontinuiteten, 1933 års programtext och VPK:s öststatskontakter är belagda. Vad de förpliktar till i dag är en annan diskussion. Den diskussionen blir bara bättre av att samma frågor ställs till alla tre – och av att man tål att svaren inte blir desamma.

/Staffan Scherloff

Ordlista

APK. Arbetarpartiet kommunisterna, utbrytning ur VPK 1977. Behöll närmare band till Sovjet än moderpartiet.

BSS. Bevara Sverige Svenskt, rasideologisk kampanjorganisation grundad 1979. SD:s viktigaste organisatoriska ursprung.

Cordon sanitaire. Avspärrning: övriga partiers vägran att samarbeta med ett visst parti för att hålla det utanför det politiska värmen.

Etnonationalism. Uppfattningen att nationen i grunden definieras av etnicitet, härkomst eller "nedärvd essens", inte bara av medborgarskap och lag.

Hot memory / cold memory. Charles S. Maiers begrepp för minnen som förblir politiskt laddade (heta) respektive minnen som svalnar och blir mer avlägsen historia (kalla).

Kohandeln. Krisuppgörelsen 1933 mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet. En parlamentarisk kompromiss som stärkte den unga demokratin.

Kålsuparteorin. Påståendet att två sidors synder tar ut varandra, så att den ena sidans brott ursäktar den andras. Rothstein avvisar den: ett fel legitimerar inte ett annat.

Motivated reasoning. Partsdriven motiverad kognition. Människor söker och väger argument så att den egna gruppens slutsats består.

Paria-parti. I statsvetenskapen: ett parti som övriga partier i praktiken vägrar behandla som legitim samarbetspartner. Begreppet säger ingenting om väljarstöd. I SD:s fall var avspärrningen mycket långtgående vid riksdagsinträdet 2010 och har därefter luckrats upp stegvis.

Rasbiologi / rashygien. Tidigt 1900-tals vetenskap och politik kring ärftliga rasskillnader och åtgärder för att styra befolkningens sammansättning. I Sverige institutionaliserad genom Rasbiologiska institutet 1922 och steriliseringslagarna.

Reputational shield. Skyddande anseende. Ett partis möjlighet att avvisa rasismanklagelser genom att peka på en äldre, mer rumsren politisk identitet.

SKP / VPK / V. Sveriges kommunistiska parti, Vänsterpartiet kommunisterna, Vänsterpartiet. Samma partifamilj under tre namn.

SOU. Statens offentliga utredningar. Offentliga betänkanden tillsatta av regeringen.

SLU. Svenska landsbygdens ungdomsförbund, Bondeförbundets ungdomsförbund. I 1930-talsdebatten ofta mer radikalt än moderpartiet.

Vitbok. Utredning, ofta beställd av den granskade själv, som ska lägga fram ett komprometterande förflutet. Ordet lovar öppenhet. Tillkomsten – vem som beställer, när och varför – är själv en del av minnespolitiken.

Källor i urval

Forskning. Ivarsflaten 2006/2008; Rydgren och van der Meiden 2019; Elgenius och Rydgren 2017, 2019 och senare; Widfeldt 2024; Bolin, Dahlberg och Blombäck 2022; Bergner 2013; Tydén och Svanberg 1997; Broberg; Ditto m.fl. 2019; Taber och Lodge 2006; Maier; Judt 2005.

Partiernas egna granskningar. Gustafsson, *Sverigedemokraternas vitbok*, 2022 och 2025; Norborg, Lindkvist, Liedman och Nymark, *Lik i garderoben?*, 1992/1996; Björnsson, *Skuggor av ett förflutet*, 2009/2022.

Offentligt tryck och program. Bondeförbundets grundprogram 1933; SOU 2002:87.

Samtida bevakning av vitboken. SvD, SVT och Expressen 26 juni 2025; Christer Mattsson i SVT 25–26 juni 2025.

Fotnoter

1. Elisabeth Ivarsflaten, "Reputational Shields: Why Most Anti-Immigrant Parties Failed in Western Europe, 1980–2005", paper presenterat vid American Political Science Associations årsmöte, Philadelphia, 31 augusti–3 september 2006; vidareutvecklad i Ivarsflaten, "What Unites Right-Wing Populists in Western Europe? Re-Examining Grievance Mobilization Models in Seven Successful Cases", *Comparative Political Studies* 41 (2008).[↵](#)
2. Niklas Bolin, Stefan Dahlberg och Linn Sandberg Blombäck, "The stigmatisation effect of the radical right on voters' assessment of political proposals", *West European Politics* 46 (2022). Jfr även Eelco Harteveld m.fl. om hur stigmat kan internaliseras som väljarnorm.[↵](#)
3. Peter H. Ditto m.fl., "At Least Bias Is Bipartisan: A Meta-Analytic Comparison of Partisan Bias in Liberals and Conservatives", *Perspectives on Psychological Science* 14 (2019); Ziva Kunda, "The Case for Motivated Reasoning", *Psychological Bulletin* 108 (1990); Charles S. Taber och Milton Lodge, "Motivated Skepticism in the Evaluation of Political Beliefs", *American Journal of Political Science* 50 (2006).[↵](#)
4. Charles S. Maier, "Hot Memory ... Cold Memory. On the Political Half-Life of Fascist and Communist Memory", *Transit / IWM*, Wien. Begreppet har ofta felaktigt tillskrivits Tony Judt. Judt behandlar närbesläktade frågor om selektivt europeiskt minne i *Postwar: A History of Europe Since 1945* (2005).[↵](#)

5. Tony Judt, *Postwar: A History of Europe Since 1945*, London: William Heinemann, 2005.[↵](#)
6. Jens Rydgren, arbeten om nordisk exceptionalism. Jfr Rydgren och Sara van der Meiden, "The radical right and the end of Swedish exceptionalism", *European Political Science* 18 (2019).[↵](#)
7. Tony Gustafsson, *Sverigedemokraternas vitbok*, del I (2022) och del II (presenterad i Almedalen 26 juni 2025). Boken omfattar perioden 1988–2010. Refererad täckning: SvD, SVT och Expressen 26 juni 2025.[↵](#)
8. Uppgiften om ett kraftigt gallrat arkiv återges av Sven Ove Hansson och diskuteras i anslutning till vitboksprocessen. Siffran 354 dokument mot ett återstående tjugotal bör behandlas som en uppgift om källäget, inte som ett slutgiltigt arkivfacit. Orsaken till gallringen är inte belagd bortom rimligt tvivel.[↵](#)
9. Gustafsson, pressträff i Almedalen 26 juni 2025, refererad av SVT och Expressen samma dag. Gustafsson beskriver bland annat en tyngre etnonationalistisk inramning från 1993 och samröre med miljöer som Riksfronten inför valet 1994.[↵](#)
10. Christer Mattsson, Segerstedtinstitutet, intervju i SVT 25–26 juni 2025. Mattsson kallar vitboken "en genuin akademisk uppgift" men påpekar samtidigt att oberoendet tidigt ifrågasattes eftersom Gustafsson tidigare varit medlem i partiet.[↵](#)
11. Anders Sannerstedt har i flera kommentarer och studier av SD:s väljare och strategi betonat att bortrensningen av rasbiologisk retorik och nolltoleransen var en förutsättning för partiets tillväxt. Jfr även Johan Hellström om nolltoleranslinjen från 2012.[↵](#)
12. Anders Widfeldt, *The Sweden Democrats in Transition: From Pariah to Co-operation Partner*, Oxford: Routledge, 2024. Jfr även C. Leander, "Assessing pariah party status", *Scandinavian Political Studies* 45 (2022), som behandlar paria-status som en gradfråga: hög vid riksdagsinträdet 2010, därefter delvis uppluckrad.[↵](#)
13. Gabriella Elgenius och Jens Rydgren, "The Sweden Democrats and the ethno-nationalist rhetoric of decay and betrayal", *Sociologisk Forskning* 54:4 (2017); Elgenius och Rydgren, "Frames of nostalgia and belonging: the resurgence of ethno-nationalism in Sweden", *European Societies* 21 (2019); samt senare arbeten om perioden 1989–2022.[↵](#)
14. Jimmie Åkesson på X/Twitter den 10 juni 2021. Aftonbladets ledarsida 13 juni 2021 återgav och polemiserade mot uttalandet. Partiets egen tolkning,

framförd bland annat av Martin Kinnunen, har varit att ”rötterna” avser 1989 års partiprogram.[↵](#)

15. Bondeförbundets grundprogram, antaget vid 1933 års förbundsstämma, punkt IV. Texten finns återgiven via Svensk nationell datatjänst (SND) och Riksdagsbiblioteket.[↵](#)
16. Om Ferdinand Nilsson, Nils Wohlin och broschyren *Vår nationella grundåskådning* (1934) se Håkan Larssons översikt av Centerpartiets historia samt forskningslitteraturen om Bondeförbundets programarbete. SLU:s kampanj mot Heckscher återges bland annat i senare pressgenomgångar av partiets 1930-tal, däribland *Göteborgs-Posten* 26 juni 2025.[↵](#)
17. Ingvar Svanberg och Mattias Tydén, *Sverige och Förintelsen*, Stockholm: Arena, 1997. Tydén har i senare intervjuer preciserat att rashygieniska tankar fanns i nästan alla partier, men att det bara i Bondeförbundet var inskrivet i program.[↵](#)
18. Om Elof Eriksson och Otto Wallén se Tydén/Svanberg (1997) samt den efterföljande forsknings- och debattlitteraturen om Bondeförbundets 1930-tal. Walléns yttrande i riksdagen 1939 är belagt i riksdagstrycket.[↵](#)
19. Anders Björnsson, *Skuggor av ett förflutet. Bondeförbundet och trettioåret*, Lund: Sekel, 2009; 2:a uppl. Stockholm: Santérus, 2022. Boken tillkom ursprungligen på Centerpartiets uppdrag och är en idéhistorisk essä, inte en heltäckande arkivmonografi.[↵](#)
20. Gunnar Broberg, *Statlig rasforskning: en historik över Rasbiologiska institutet*. Institutet öppnade 1922 efter en motion med bred partiuppslutning. Jfr även Gunnar Broberg och Mattias Tydén, *Oönskade i folkhemmet: rashygien och sterilisering i Sverige*.[↵](#)
21. Krisuppgörelsen 1933, i dagligt tal kohandeln, slöts mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet och brukar räknas som en av grunderna för det svenska folkhemsbyggets parlamentariska stabilitet.[↵](#)
22. Om 1980-talets granskningskrav, Sjöbo 1988, Per Olof Sundman och den fördröjda utredningen se bland annat *Hallands Nyheter* 1 mars 2010 och *Göteborgs-Posten* 26 juni 2025. Peter Wolodarskis kritik inför valet 2006 hör till samma våg.[↵](#)
23. Lars-Arne Norborg, Kent Lindkvist, Sven-Eric Liedman och Ulf Nymark, *Lik i garderoben? En rapport om SKP/VPK:s internationella förbindelser*, Vänsterpartiet, 1992; 2:a utökade upplagan 1996. Kongressbeslut 1990, presentation december 1992, föredragning på kongressen januari 1993.[↵](#)

24. SOU 2002:87, *Övervakningen av den svenska arbetarrörelsen*, behandlar bland annat sovjetiskt stöd till SKP och till utbrytarpartiet APK efter 1977. Hermanssons avveckling av det direkta sovjetstödet dateras till 1964.[↵](#)
25. Petter Bergner, *Med historien som motståndare: SKP/VPK/V och det kommunistiska arvet 1956–2006*, Stockholm: Atlas Akademi, 2013. Disputation vid Umeå universitet 31 maj 2013, opponert professor Jörgen Hermansson, Uppsala.[↵](#)
26. Bergner redogör för programrevisionen 1998–2000, där den skarpa självkritiken från 1993 års program skars ned. Motioner krävde att texten om Komintern-tiden skulle stå kvar.[↵](#)
27. Kaa Enebergs artiklar i *Dagens Nyheter* 1999 och efterföljande böcker om Kirunasvenskarna. Vänsterpartiets reaktion, forskningskontakter och den intern präglade vitbokskommissionen 2005 behandlas av Bergner; jfr även *Upsala Nya Tidning* 23 juni 2013.[↵](#)
28. Catarina Kärkkäinen i *Smedjan/Timbro*; Magnus Utvik, *Med Stalin som Gud* (2012); Sven-Eric Liedman i uttalanden inför valet 2018 om kommunistiska symboler.[↵](#)
29. Bo Rothstein, *Göteborgs-Posten* 10 oktober 2018. Jonas Sjöstedt i *Arbetet* 2021.[↵](#)
30. Stéphane Courtois m.fl., *Kommunismens svarta bok* (sv. översättning 1999). EU:s minnespolitik, bland annat resolutionen om europeiskt samvete och totalitarism (2009), har varit omstridd just för att den närmar sig en likställning mellan nazism och kommunism.[↵](#)
31. Nordicom har i studier av svensk public service inte funnit belägg för systematisk vänster- eller högervändning i nyhetsurvalet. Den separat frågan om vilka partiers historia som ges mest utrymme över tid är inte lika väl belagd. Om stigmat se Bolin, Dahlberg och Blombäck (2022), not 2.[↵](#)